

problemi

Rudolf Brajčić

METAFIZIČKA BIT PRVOGA BIĆA

Medu skolastičima poznato je pitanje o metafizičkoj biti Prvog bića.

Ljudski um ne može jednim pojmom iscrpsti svu inteligibilnost (shvatljivost, spoznatljivost) predmeta. Stoga ga poima pod raznim vidicima i izriče različitim pojmovima, među sobom stvarno istovjetnim. Pri tome razum razabire da su neki pojmovi o predmetu u njemu ostvareni kontingentno (nenužno), a neki nužno. Među tim nužnim pojmovima jedni druge pretpostavljaju pa tako dolazimo do prvih pojmova, koji druge prije sebe ne pretpostavljaju. Budući da su ti prvi pojmovi predmetu nužni, oni izriču ono nužno i prvo u njemu, iskazuju ono što konstituira njihovu *metafizičku bit*. Sve ostalo što iza tih pojmova nužno dolazi u povezanosti s njima naziva se vlastitostima određenog predmeta.¹ Sad se postavlja pitanje, što bi bila takva metafizička bit Pravoga bića.

Mišljenje autora

Metafizičku bit Boga, analogno uobičajenom načinu definiranja, skolastici žele izraziti rodnom (genus) i vrsnom razlikom (differentia specifica). Kako su bića, čija se bit izražava rodnom i vrstom razlikom, sva na ovaj

¹ Vidi L. LERCHER, *Institutiones theologiae dogmaticae*, Oeniponte 1951, vol. II., str. 19.

ili onaj način sastavljena, a Bog je posve jednostavno biće, njegova se bit ne može izraziti rodnom i vrsnom razlikom. Stoga govore u kvazirodu i kvazispecifičnoj razlici.

Većina se skolastika slaže u tome da bi kvazigenerički pojam za Božju metafizičku bit bio pojam *bitka*. Ali što da se uzme za kvazispecifičnu razliku? Mnogi skolastici za nju uzimaju »neizmjernost« Prvoga bića. *Neizmjernost* bi bila ona stvarnost kojom bi se Prvo biće prvotno odvajalo od ostalih bića i kojom bi samo sebe prema našem načinu mišljenja bitno izgrađivalo. Drugi tu kvazispecifičnu razliku vide u *subzistenciji*, a cijela bi bit (quasiessentia) bila *subzistentni bitak* (esse subsistens). Pod pojmom bitka tu se shvaća aktualni ili zbiljski bitak, dok se pojmom »subzistentni« želi naznačiti da taj bitak stoji sam po sebi (u sebi) a ne primljen od neke ograničene biti kao što je to slučaj kod stvorova. Jer taj bitak ne stoji u sklopu i nekom biti nego je sam za sebe (u sebi) ničim ograničen, zove se još i »sam bitak« (ipsum esse).²

Ovdje ćemo se organičiti na promatranje subzistentnog bitka kao metafizičke Božje biti, puštajući po strani s našeg misaonog vidokruga mišljenje prema kojem je metafizička Božja bit neizmjereni bitak. Ipak, što reknemo o jednom, može se primijeniti na drugo.

Da bi pojam »sam bitak« mogao igrati ulogu metafizičke biti Prvoga bića, mora se pokazati ne samo kako je to prvi pojam o Bogu i kako se Bog shvaćen tim pojmom razlikuje od svih ostalih bića nego još i to kako se na njega nadovezuju i u vezi s njim izvode ostali nužni pojmovi kojima se dalje izriču *vlastitosti* Prvoga bića. Autori i o tome vode računa. Oni Božje attribute »život«, »misao«, »htijenje« izvlače iz pojma sam bitak. Evo kako to opisuje Lercher: »Mi shvaćamo da iz pojma *samog bitka proistječu* (emanant) sve božanske savršenosti. Sam je bitak, naime, bitak bez granice. U sebi, dakle, sadrži sve što je čisti bitak. Svaka čista savršenost u *njemu je sadržana* (continetur). Tako npr. život, misao, htijenje.« To je Lercherov tekst.

Skriveni problem

Da bismo došli do ispravnog gledanja na Božju metafizičku bit, čini mi se da se moramo zaustaviti baš na tome kako autori zamišljaju da su Božje vlastitosti (savršenosti) prisutne ili sadržane u metafizičkoj Božjoj biti, u samom bitku, o čemu eto govori Lercher.

Lercherov nam se, naime, način govora čini problematičnim. Možda nismo u njegovu tekstu primijetili razliku izraza za istu stvar, za to kako

* L. LERCHER, na istom mj. Tomisti Gonet i Billuart odvajaju se od ostalih tvrdeći da se metafizička bit Prvoga bića sastoji u »subzistentnoj misli« (intellectio subsistens).

² L. LERCHER, *nav. dj.*, str. 22.

su Božje vlastitosti prisutne u pojmu »sam bitak«. Jednom kaže da »božanske savršenosti *proistječu (emanant)* iz samoga bitka, a drugi put da su sve savršenosti Božje u njemu *sadržane (continentur)*«. Što, dakle, treba reći? Treba li reći da se sve čiste savršenosti dadu izvući (*emanant*) iz samoga bitka ili su te savršenosti već *formalno* u njemu implicitno sadržane (*continentur*)? U Lercherovu tekstu nema indicija po kojima bismo mogli odgovoriti na to pitanje. Stoga se moramo obratiti na druge, u prvom redu na sv. Tomu.

Čini se da sv. Toma u »subzistentnom bitku« doista gleda sve božanske savršenosti implicitno *formalno* uključene. Njegovi su izrazi o tome ovi: »sam Božji bitak u sebi uključuje život i mudrost.. .«⁴; »taj pojam izražava sam neizmjerni bezdan supstancije«⁵; »na pojam božanskog bitka spada da mu se ništa ne može dodati«.⁶ Prema sv. Tomi se, dakle, pojam subzistentnog bitka formalno pokriva pojmom cijelog bitka.

Kad je tome tako, teško će se netko usuditi reći da se božanske savršenosti odnose prema subzistentnom bitku slično kao što se vlastitosti jedne biti odnose prema toj biti, od koje se formalno razlikuju. Prije će svatko biti sklon reći da se božanske savršenosti odnose prema samom bitku kao implicitno u eksplicitnom, tj. sam bitak znači implicite formalno i biti živ, i biti mudar, i biti ovo, i biti ono, biti svaka čista savršenost. To je pak neprilično jer vlastitosti ne zamišljamo formalno, ni implicitno, prisutne u jednoj biti. Božjim se savršenostima pak eksplicitno eto izriče ono što je metafizičkom Božjom biti već implicitno izrečeno. To znači da problem metafizičke biti Prvoga bića i njegovih vlastitosti jednostavno otpada, a ne smije otpasti ako želimo skladno odgovoriti na pitanje: Što je metafizička bit Prvoga bića? Treba je, naime, iskazati tako da iz nje slijede ostale savršenosti, kao nešto što u biti nije sadržano formalno.⁷

To nas upućuje da na neki drugi način pokušamo izraziti metafizičku bit Prvoga bića. AH kako?

Naše mišljenje

Prvo je biće, biće u *apsolutnom* smislu. Samo se o njemu biće predicira formalno, a o svim drugim bićima taj se objektivni pojam predicira

⁴ Sv. TOMA, *Summa tb.*, I, 4, 2, ad 3: *ipsum esse Dei includit in se vitam, et sapientiam, quia nulla de perfectionibus essendi potest deesse ei, qui est ipsum esse subsistens.*

⁵ *Summa tb.*, I, 14,c.

* *Summa tb.*, I, 3, 4. ad 1: »... aliquid, cui non fit additip, potest intelligi *dupliciter: uno modo*, ut de ratione eius sit, quod non fiat ei additio: sicut de ratione animalis irrationalis est, ut sit sine ratione. *Alio modo* ... Primo igitur modo, esse sine additione est esse divinum ...«

⁷ Uvijek se radi o našem načinu mišljenja.

materialiter ili u *relativnom* smislu (fundamentalno). Tako je Prvo biće, time što se o njemu tvrdi da je samo ono biće u apsolutnom smislu, dovoljno iskazano u svojoj biti i ujedno dobro odlučeno od svih ostalih bića, a upravo za tim ide pojam metafizičke biti jednog bića. Prema tome, metafizička bit Prvoga bića bila bi: biće u apsolutnom smislu.

Da su bića, izvan Prvoga bića, bića samo u relativnom smislu ili u fundamentalnom smislu, slijedi iz toga što ona nisu ništa drugo nego ograničenja samoga bitka ili sam bitak u odnosu prema van. Ako biće u apsolutnom smislu (Prvo biće) promatramo s obzirom na granicu, ono se očituje npr. kao čovjek ili kao raznolikost stvorova općenito. Stoga je čovjek, kao i svaki drugi stvor, biće u fundamentalnom, relativnom smislu, tj. ukoliko ima svoj fundament u biću naprosto (Prvom biću).⁸ Ne postoji Prvo biće i uza nj druga bića. Postoji samo jedno biće u apsolutnom smislu, a to je Prvo biće, dok su sva bića izvan prvoga bića samo u odnosu prema njemu kao prema svojem metafizičkom temelju. Biti najkraća crta između dviju točaka ne znači biti u formalnom ili apsolutnom smislu *ravna* crta (*najkraća* crta i *ravna* crta nisu dva formalno ista pojma). Najkraća je crta ravna crta u relativnom smislu, tj. ona je ravna crta utoliko ukoliko se ravna crta stavi u odnos prema neravnim crtama između dviju istih točaka, a to znači da je najkraća crta ravna crta samo materialiter ili fundamentalno. Time, dakle, što tvrdimo da je Božja metafizička bit biti biće u apsolutnom smislu, Boga, koga tim pojmom poimamo, dijelimo od svih ostalih bića jer se *biće u apsolutnom smislu* samo njemu pridjeva.

Još nam ostaje pokazati kako pojam *bića u apsolutnom smislu* stoji u odnosu prema Božjim vlastitostima, da bismo potpuno opravdali da je biće u apsolutnom smislu metafizička Božja bit. Na metafizičku bit, naime, spada da nam ne samo iznese pred oči jednu stvar »odlučenu« od svih ostalih, nego i to da iz sebe »izda« sve vlastitosti te stvari. Kažemo da na metafizičku bit spada da iz sebe »izda« sve vlastitosti. Ona ih, naime, u sebi ne sadrži formalno, pa ni prešutno. Ipak su one u metafizičkoj biti na neki način prisutne. Ako ne mogu biti tamo prisutne formalno, one moraju biti prisutne na neki drugi način. Mi mislimo da su tamo prisutne kao relacije u svojem fundamentu. To znači da mi te vlastitosti u našem slučaju dobijemo alko *bitak u apsolutnom smislu* stavimo u odnos prema raznim terminima.

I doista, bitak u apsolutnom smislu stavljen u odnos prema spoznajnosti i apetibilnosti bitka jest spoznaja sebe, ljubav, život, imanentno djelovanje općenito. Eto njegovih vlastitosti, koje ključaju iz njegove biti kao fundamenta. Isti bitak stavljen u odnos prema drugim terminima, kao

⁸ Ne želimo stvor *numerički* poistovjetiti s njegovim fundamentom u Bogu". Stvor nije Bog, tj. *numerički* s Bogom jedno, pa ni fundamentalno, nego formalno ono što je Bog u odnosu prema van. Ne tvrdimo: Stvor je Bog u odnosu prema van; nego: Stvor je ono specifički isto *lio* je Bog u odnosu prema van.

što su porijeklo, način ozbiljenja, granica, vrijeme, prostor, o sebi je, nuždan, neizmjeran, vječan, prostorom neobuhvatljiv. Eto njegovih vlastitosti koje i opet proizlaze iz njegove biti kao fundamenta.

Zaključak

Metafizičku bit Prvoga bića obično stavljamo u »subzistentni bitak« ili »sam bitak«, U toj se zamisli ne vidi kako bi savršenosti Prvoga bića mogle biti njegove vlastitosti, budući da se *formalno implicite* nalaze u pojmu »subzistentnog bitka« kao elementi definicije u definiranom, dok se za vlastitosti traži da budu formalno izvan pojma bića.

Stoga mislimo da je metafizička bit Prvoga bića *bitak u apsolutnom smislu*. Na taj se način Prvo biće razlikuje od svih ostalih bića time što su sva ostala bića samo bića u materijalnom ili *relativnom* smislu, dok je Bog biće u *apsolutnom* smislu toga pojma. Postoji samo jedno biće u apsolutnom smislu, a to je Prvo biće. Sva su ostala bića Prvo biće u odnosu prema van, prema granici izvan sebe.

Što se tiče Božjih vlastitosti (savršenosti), one se ne nalaze na *formalan* način, pa ni prešutno, u pojmu bitka u apsolutnom smislu, ali se iz tog pojma dobivaju tako da biće u apsolutnom smislu stavimo u odnos prema terminima kao što su spoznatljivost i apetibilnost bitka, način ozbiljenja bitka, granica, vrijeme, prostor. Bitak u apsolutnom smislu stavljen u odnos prema tim terminima imanentno je djelovanje, po sebi, neizmjeran, vječan, prostorom neobuhvatljiv.

DAS METAPHYSISCHE WESEN DES ERSTEN SEIENDEN

Zusammenfassung

Das metaphysische Wesen des ersten Seienden wird in der scholastischen Philosophie als das «subsistente Sein» oder als das »Sein selbst« bestimmt. Bei dieser Bestimmung sieht man jedoch nicht, wie die Vollkommenheiten des ersten Seienden wirklich als seine eigenen sein könnten, da sie sich *formaliter et implicite* im Begriff des »subsistenten Seins« als Definitionselemente im Definiendum befinden, während von den Eigenschaften verlangt wird, daß sie formal außerhalb vom Begriff des Seienden seien.

Der Autor meint daher, daß das metaphysische Wesen des Ersten Seienden in das *Sein im absoluten Sinn* zu setzen ist. Auf diese Weise unterscheidet sich das Erste Seiende von allen anderen Seienden dadurch, daß alle anderen Seienden nur Seiende in einem materialen oder *relativen* Sinn sind, während Gott ein Seiendes im absoluten Sinn ist. Es gibt nur ein Seiendes im absoluten Sinn, und das ist das Erste Seiende. Alle anderen Seiende sind nur das Erste Seiende in seinem Bezug nach aussen, auf die Grenze außerhalb.

Was die Eigenschaften (Vollkommenheiten) Gottes betrifft, sie befinden sich nicht *formal* im absoluten Seinsbegriff, aber man gewinnt sie aus diesem Begriff so, daß man das Sein im absoluten Sinn zu den Terminen wie Seinserkennbarkeit, Seinswert, Aktualisierungsweise des Seins, Grenze, Zeit, Raum in Beziehung setzt. Das Sein im absoluten Sinn ist — in Beziehung mit diesen Terminen gesetzt — ein immanentes Handeln, an sich unermesslich, ewig, im Räume unumfaßbar.